

TAR IBOLYA

India képe a római irodalomban Augustus koráig¹

HA A RÓMAI IRODALMAT kezdeteitől fogva vizsgáljuk s a görög irodalomhoz való viszonyára kérdezzük rá, feltűnik a kortárs hellenisztikus irodalom ismerete és hatása. Appius Claudius Caecus feltehetően hellenisztikus *florilegium*okat használ bölcs mondásai megalkotásához, az archaikus komédiáírók, Plautus és Terentius egyértelműen az újkomédiához kapcsolódnak, s letagadhatatlan a hellenisztikus történetírás, majd valamivel később a filozófia ismerete. Mi sem természetesebb tehát, hogy a Nagy Sándorhoz kapcsolódó történeti munkák is bekerülhettek a szellemi körforgásba. Róma ily módon Indiát, a Nagy Sándor által elért legtávolabbi területet igen hamar megismerhette görög interpretációban. A történeti hűségre törekvő Ptolemaiosz (akinek munkájára a Kr. u. 2. századi Arrianoszól tudunk visszakövetkeztetni), a regényes elemeket is beszöví s ily módon az úgynevezett *vulgatát* megalapozó Kleitarkhosz (aki még Ptolemaiosz előtt írta meg művét) jelzi a két fő irányt, melyek közül az utóbbi volt dominánsabb, s elvezet a Nagy Sándor-regényig, melyet Kalliszthenésznek tulajdonítanak, de csak kései császárkori változataiban megfogható számunkra. Levélregény is született Nagy Sándorról Kr. e. 100 körül, melynek megszületésében a retorikai iskolának bizonyosan nagy szerepe volt. Rómában – ha a későbbi, kifejezetten Nagy Sándorral foglalkozó irodalomból következtetünk vissza – feltehetően a kleitarkhoszi irány hatott jobban s természetesen a *vulgata*. A Nagy Sándor-képhez szorosan hozzákapsolódik a világ határainak kitágulása és az egzotikum, magához a személyiséghez pedig a zseniális hadvezér, a világhódító mivolta. Rómában az első kifejezetten Nagy Sándorról szóló munka a császárkor első századában születik meg Curtius Rufus tollából, addig – a fennmaradt irodalomban – csupán utalásszerűen találkozunk vele. Livius természetesen beépíti alakját történeti művének 9. könyvébe, de nem szentel nagy teret neki.

Nagy Sándor hódításai kapcsán a legtávolabbi, legeg egzotikusabb India is bekerül a köztudatba (s párhuzamosan vele az Indiával kapcsolatos földrajzi nevek, például a legnagyobb folyóké, a Gangesé és az Indusé).

Római szemszögből nézve az indiaiak a legtávolabbi *exeri* kategóriájába tartoznak. Róma mindaddig ezt a fogalmat használja a nem rómaiakra, míg a görögöktől át nem veszik a *barbár* fogalmát, mely kategóriába a görögök

---

¹ A tanulmány a T 046879 számú OTKA-pályázat támogatásával készült.

természetesen sosem tartoznak bele, hiszen kulturális fölényüket Róma is elismeri. A barbársághoz egy sereg negatív tulajdonság társul, de pozitív vonások is keveredhetnek ezek közé. Minél távolabbi, minél egzotikusabb egy nép, illetve ország, annál kevésbé dominánsak a negatív tulajdonságok, hanem különböző formákban a két előbbi jellegzetesség hangsúlyozódik.

Ha India, valamint a belőle képzett jelzők és az Indiát jelképező nagy folyók, a Ganges és az Indus előfordulásait vizsgáljuk a római irodalomnak a címben jelzett szakaszában, jórészt ugyanerre a következtetésre juthatunk.

A következőkben azt mutatom be tematikus felosztásban, milyen módon s mely szerzőknél jelenik meg az Indiára való utalás.

1. A nagyság, hatalmasság kifejezése, az Itáliától való hatalmas földrajzi távolság

Cicero a Ganges szélességére utal:

ex his ipsis cultis notisque terris num aut tuum aut cuiusquam nostrum nomen vel Caucasum hunc quem cernis transcendere potuit vel illum Gangen tranatare?

(*De re publica* 6, 22)

Az *Aeneis* 9. énekében (30–32) hasonlatba építve jelenik meg a Ganges (Turnus seregének közeledésével veti egybe a szerző a folyó folyását), érdekessége az, hogy a szinte *epitheton ornans*ként a Nílushoz tartozó hét ágra való utalás a Gangesre tevődik át:

*ceu septem surgens sedatis amnibus altus
per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus
cum refluit campis et iam se condidit alveo*

(*Aeneis* 9, 30–32)

Ovidius száműzetésében mintegy a világ vége jelzéseként említi a széles folyású Gangest s a többi meg nem nevezett indiai folyót:

*nec patria est habitata tibi, sed ad usque nivolum
Strymona venisti Marticolamque Geten,
Persidaque et lato spatiantem flumine Gangen,
et quascumque bibit decolor Indus aquas...*

(*Tristia* 5, 3, 21–24)

India mint távoli hely s melyről mellesleg éppen ezért azt lehet mondani, amit akarunk, már az archaikus komédiaszerzőknél is megjelenik, tanúsítván, hogy a Kr. e. 3. század végén és a 2. század első felében India és messzi volta benne van a köztudatban, akárcsak India Nagy Sándorhoz való kapcsolása (idézetünkben a Philipposz-arany jelképezi ezt):

*.... cur non venit? CU. Ego dicam tibi:
Quia nudiustertius venimus in Cariam
Ex India, ibi nunc statuam volt dare auream
Solidam faciundam ex auro Philippeo...*

(Plautus: *Curculio* 437–440)

Vagy a jól ismert hely a *Hetvenkedő katonából*, a hízeglő élősködő szavai, melyek a katona korábbi hencgeéseit tükrözik:

*edepol vel elephanto in India
quo pacto ei pugno praefregisti brachium.*

(Plautus: *Miles glor.* 25–26)

Terentius a *Hetvenkedő katonából* veszi át a dicsekvés motívumát (Thrasó, a katonára még az elefántok idomítója-vezetője is irigykedik, sőt, legkivált éppen ő):

*illi invidere misere, verum unus tamen
impense, elephantis quem Indicis praefecerat.*

(Terentius: *Eunuchus* 412–413)

Cicero annak kifejezésére említi Indiát, hogy a római polgár még a világ végén is római polgár:

*si tu apud Persas aut in extrema India deprensus Verres, ad
supplicium ducerere, quid aliud clamitares nisi te civem esse
Romanum?*

(Cicero: *In Verrem act. secunda* 5, 166)

India (vagy valamely rá utaló földrajzi név) mint keleti irányban a legtávolabbi terület, a 'világ vége' több szövegben is megjelenik, egyéb égtájakat kifejező más, addig ismert legtávolabbi területekkel:

*te modo viderunt iteratos Bactra per ortus,
te modo munito Neuricus hostis equo,
hibernique getae pictoque Britannia curru
ustus et Eoa decolor Indus aqua.*

(Propertius 4, 3, 7–10)

*Furi et Aureli comites Catulli
sive in extremos penetrabit Indos
litus ut longe resonante Eoa
tunditur unda*

*sive in Hyrcanos Arabasve molles
seu Sagas sagittiferosve Parthos
sive quae septemgeminus colorat
aequora Nilus...*

(Catullus 11, 1–8)

Vergilius híres helye Augustus uralmának a világ végső határain túl való kitágításáról szól, melyben burkoltan az is benne foglaltatik, hogy Augustus a hódításokat tekintve új Nagy Sándor, sőt, felül is múlja őt. Indiának mintegy alexandroszi örökségként a hellenisztikus uralkodókultuszban is nagy szerepe volt, Augustus pedig nemcsak az irodalmi, hanem az ikonográfiai propagandában is tanult a Ptolemaioszoktól és Szeleukidáktól.

*Augustus Caesar, divi genus, aurea condet
saecula, qui rursus Latio regnata per arva
Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
proferet imperium (iacet extra sidera tellus...)*

(Vergilius: *Aeneis* 6, 792–795)

A legtávolabbi népek, köztük az indiaiak felsorolása jelenik meg az *Aeneis* 7, 601–606-ban, Propertius a szinte lehetetlenül nagy távolság jelzésére használja Indiát, egyenesen a mitológiában is a világ végét jelentő *Oceanus*-szal párhuzamba állítva:

*quid, si longinquos retinerer miles ad Indos,
aut mea si staret navis in Oceano?*

(Propertius 2, 9, 29–30)

Propertius Aurora és Tithonus mítoszába beépítve mint a Keletet jelző legtávolabbi helyről szól elégiái 2. könyvében, 18a, 7–14-ben. Horatius a gazdagságra vágyó kereskedő sem távolságtól, sem megpróbáltatásoktól vissza nem riadó buzgalmának jelzésére hozza fel Indiát:

*impiger extremos curris mercator ad Indos
per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignis...*

(Horatius: *Epist.* 1, 1, 45–46)

Vergilius a *Georgicá*ban a világ legtávolabbi és legeg egzotikusabb részei közt említi:

*nam qua Pelaei gens fortunata Canopi
accolit effuso stagnantem flumine Nilum
et circum pictis vehitur rura phaselis,
et viridem Aegyptum nigra fecundat harena,
et diversa ruens septem discurrit in ora
usque coloratis amnis devexus ab Indis,
quaque pharetratae vicinia Persidis urget,
omnis in hac certam regio iacit arte salutem.*

(Vergilius: *Georgica* 4, 287–294)

2. Éghajlat, égtáj. Földrajzi név (etimológia). India lakóinak bőrszíne. Téves földrajzi adatok

A fentebb idézett szövegek némelyikében is szerepelt már India (vagy valamely egyéb, egyértelműen Indiához köthető földrajzi név) mint égtájmegjelölés. Általában megfigyelhető, hogy *metonymia* gyanánt az adott korban legtávolabbi ismert terület megnevezését használják a római szerzők az égtájak jelölésére. Északot és Keletet jelzi Ovidius az alábbi folyónevekkel:

*arsit et Euphrates Babylonius, arsit Orontes
Thermodonque citus Gangesque et Phasis et Hister.*

(Ovidius: *Metamorphoses* 2, 248–249)

Helyes ismeretekről tanúskodnak azok a helyek, ahol India forró éghajlatát említik (bár Augustus korában ez már egyáltalán nem meglepő):

*pugnabunt arcu dum Thraces, Iazyges hasta,
dum tepidus Ganges, frigidus Hister erit...*

(Ovidius: *Ibis* 135–136)

Cicero a melegtől szenvedő indiaiakról ír: *uri se patiuntur Indi* (*Tusc. disp.* 2, 17); Catullus a perzselődő Indiáról: *Indiaque tosta* (45, 6), Vergilius a *Georgicában* a forróságtól szomjazó indiaiakról: *iam rapidus torrens sitiētis Sirius Indos* (2, 425). Tibullus a sötét bőrszínről és a forróságról is említést tesz egy olyan elégia-részletben, ahol a fölösleges és negatívan megítélt luxusról ejt szót: *Illi sint comites fuscī, quos India torret* (2, 3, 55).

Konkrétabb és az antik viszonyok közt már-már tudományos leírást ad Cicero az Indus folyóról, annak nagyságáról és megtermékenyítő hatásáról „Az istenek természetéről” című munkájában:

Indus vero, qui est omnium fluminum maximus, non aqua solum agros laetificat et mitigat, sed eos etiam conserit; magnam enim vim seminum se cum frumenti similitum dicitur deportare.

(*De natura deorum* 2, 130)

Livius az Indus folyónév számunkra inkább szórakoztató, de az antik olvasó számára hihető etimológiáját adja:

ad Tabusion castellum, imminens flumini Indo, ventum est, cui fecerat nomen Indus ab elephanto deiectus

(38, 14, 2)

Érdekes, hogy éppen egy – bár építészeti – szakírónál s egy mitográfusnál találkozunk helytelen földrajzi adatokkal – ez nyilvánvalóan a korabeli ismeretek hiányos voltára vezethető vissza. Vitruvius a Gangest és az Indust a Kaukázusból eredezteti:

...in India Ganges et Indus ab Caucaso monte oriuntur

(*De architectura* 8, 2, 6)

Hyginus szerint pedig az alább felsorolt folyóknak közös forrásuk van:

eiusdem seminis flumina, Strymon Nilus Euphrates Tanais Indus Cephisus Ismenus Axenus Acheolus Simois Inachus Alpheus Thermodoon Scamandrus Tigris Maeandrus Orontes

(Hyginus: *Fabulae* 274, 4)

Az indiaiak sötét bőrszínét a *decolor, fuscus, coloratus* (Ovidius: *Tristia* 5, 3, 24; Propertius 4, 3, 10; Vergilius: *Georgica* 4, 292 – a szövegeket lásd feljebb) vagy a *niger* jelzővel fejezik ki:

Indi autem, quod calore vicini ignis sanguis in atrum colorem versus est, nigri sunt facti.

(Hyginus: *Fabulae* 154, 3)

3. India állatai

Az indiai elefánt ha úgy tetszik, még nevezetesebb volt, mint az afrikai, nagyobb termete és vadabb volta miatt – másfelől az afrikai elefántról igen sokáig Hannibál juthatott a rómaiak eszébe. Lucretius az Itáliában nem létező, különleges állatok közt sorolja fel az indiai agyarasokat, melyek szinte élő sáncot alkotnak, s erejük is ritkaságszámba megy:

*nam quod rara vides magis esse animalia quaedam
fecundamque magis naturam cernis in illis,
at regione locoque alio terrisque remotis
multa licet genere esse in eo numerumque repleri;
sicut quadripedum cum primis esse videmus
in genere anguimanus elephantos, India quorum
milibus e multis vallo munitur eburno
ut penitus nequeat penetrari: tanta ferarum
vis est, quarum nos perpauca exempla videmus.*

(Lucretius 2, 532–540)

Livius a Kr. e. 193–192-es – Antiochus elleni – háború kapcsán említi a feltüzelt indiai elefántokat:

*ingentem vim peditum equitumque venire, ex India elephantos
accitos, ante omnia, quo maxime credebant moveri multitudinis
animos, tantum advehi auri ut ipsos emere Romanos posset.*

(35, 32, 4)

Ugyancsak az Antiochus elleni háborúról szólván, a magnesia csata leírásakor a történetíró összehasonlíttja az indiai és afrikai elefántokat:

*Sedecim elephantos post triarios in subsidio locaverunt; nam
praeterquam quod multitudinem regionum elephantorum –
erant autem quattuor et quinquaginta – sustinere non vide-
bantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt,
sive quia magnitudine – longe enim illi praestant – sive robore
animorum vincitur.*

(Livius 37, 39, 13)

Cicero az elefántidomítás kapcsán az indiaiak mellett már a punokat is megemlíti:

*Ergo ille Indus aut Poenus unam coercet beluam, et eam docilem
et humanis moribus adsuetam...*

(De re publica 2, 67)

Az elefánt mellett még a hiúzt – *lynxas dedit India Baccho* (Ovidius: *Metamorphoses* 15, 413) – és a papagájt – *psittacus, Eois imitatrix ales ab Indis* (Ovidius: *Amores* 2, 6, 1) – említik mint egzotikus indiai állatot illetve madarat.

4. A mesés indiai gazdagság

India gazdagságának jelzésére szinte toposszá vált a római irodalomban az elefántcsont, az ébenfa, a drágakövek, igazgyöngyök, a drága kenőcsök említése. Vergilius a *Georgicáiban* a távolról érkező, különleges kincsek közt Indiával kapcsolatban az elefántcsontot említi:

*nonne vides croceos ut Molus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei...*
(*Georgica* 1, 56–57)

majd a második énekben az ébenfát, melyet csak India terem:

*... sola India nigrum
fert hebenum solis est turea virga Sabaeis.*
(*Georgica* 2, 116–117)

Ovidius a vallási szertartásoknál a régi egyszerűséggel a saját korabeli luxust állítja szembe, s India kapcsán a drága kenőcsöt említi:

*nondum pertulerat lacrimatas cortice murras
acta per auquoreas hospita navis aquas,
tura nec Euphrates nec miserat India costum,
nec fuerant rubri cognita fila croci.*
(*Fasti* 1, 339–342)

Kozmetikai tankölteményében az elefántcsontot hozza fel: *Sectile deliciis India praebet ebur* (*Medicamina faciei* v. 10), míg Horatius egyszerűen csak gazdagnak nevezi Indiát az arabokkal együtt:

*Intactis opulentior
thesauris Arabum et divitis Indiae ...*
(Horatius: *Carmina* 3, 24, 1–2)
*... quid censes munera terrae,
quid maris extremos Arabas ditantis et Indos ...*
(Horatius: *Epistulae* 1, 6, 5–6)

Vitruvius a bő olajtermésre hívja fel a figyelmet:

... et India, qui sereno caelo emittit olei magnam multitudinem ...
(*De architectura* 8, 3)

Az elégikusok inkább a drágakövet és gyöngyöt említik:

*Vos quoque non caris aures onerate lapillis,
quos legit in viridi decolor Indus aqua ...*
(Ovidius: *Ars amatoria* 3, 129–130)
... gemmis et dentibus Indis
(Ovidius: *Metamorphoses* 11, 167)

*Et quascumque niger rubro de litore gemmas
proximus Eois colligit Indus aquis ...*

(Tibullus 4, 2, 19–20)

*Nec tibi, gemmarum quidquid felicibus Indis
nascitur, Eoi qua maris unda rubet.*

(Tibullus 2, 2, 15–16)

*Arma deus Caesar dītes meditatur ad Indos,
et freta gemmiferi findere classe maris.*

(Propertius 3, 4, 1–2)

*hanc ego non auro, non Indis flectere conchis
sed potui blandi carminis obsequio.*

(Propertius 1, 8, 39–40)

Valószínűleg a mesés Indiával kapcsolatos történetekből került Vergiliushoz az 'égig érő fa' képe:

*aut quos oceano propior gerit India lucos,
extremi sinus orbis, ubi aera vincere summum
arboris haut ullae iactu potuere sagittae?*

(Georgica 2, 122–124)

5. Barbár India. Az elevenen égetés szokása.

Rómaiakkal való szembeállítás. Augustus leigázza Indiát

Az Indiával kapcsolatos sajátosságok közt kifejezetten ritkán fordul elő a barbárságra való direkt vagy indirekt utalás, annyira domináns az egzotikum és a gazdagság hangsúlyozása. Vergilius a *Georgicáiban* harciatlannak nevezi az indiaiakat, Octavianus Caesart a győztes római hadvezérek sorába állítva, aki minden elődjét felülmúlva Ázsia legtávolabbi részeit is leigázta:

*qui nunc extremis Asiae iam victor in oris
inbellem avertis Romanis arcibus Indum.*

(Georgica 2, 171–172)

Az *Aeneis* 8. énekének 704–706. sorában csupán a kontextus révén érzékelteti az indiaiak barbár voltát:

*Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
desuper: omnis eo terrore Aegyptos et Indi,
omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.*

Azon népek között sorolja fel őket, melyek az actiumi csatában Antonius és Kleopátra oldalán harcoltak s meg is futamodtak. Amennyiben a többi néppel kapcsolatban megvizsgáljuk az általános képet, domináns, római szerzők által gyakran emlegetett tulajdonságuk az elpuhultság – ez ily módon az indiaiakra is áttevődik, de legfőképpen az itt meg nem nevezett Antoniusra, aki így szintén a barbárság kategóriájába kerül.

Cicero egyértelművé teszi értékítéletét a *barbár* jelző használatával:

Quae barbaria India vastior aut agrestior? In ea tamen gente primum ei, qui sapientes habentur, nudi aetatem agunt et Caucasii nives hiemalemque vim perferunt sine dolore, cumque ad flammam se adplicaverunt, sine gemitu aduruntur.

(*Tusculanae disputationes* 5, 27)

Cicero a ruhátlanságot, a fagy és a tűz eltűrését nevezi barbárnak, kivált azok esetében, akiket bölcsnek tartanak. A szövegrész folytatásában viszont az asszonyok holt férjük után való halálba távozását nem ítéli meg negatívan, inkább extrém szokásként érzékelteti a tűzhalál vállalását (melyért szabályosan versengenek Cicero ábrázolása szerint, s az érdemli ki ezt a halál módokat, akit az elhunyt a legjobban szeretett):

Mulieres vero in India, cum est cuius earum vir mortuus, in certamen iudiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit – plures enim singulis solent esse nuptae – ; quae est victrix, ea laeta prosequentibus suis una cum viro in rogum imponitur, illa victa maesta discedit.

(*Tusculanae disputationes* 5, 27)

Ugyancsak a *Tusculanae disputationes*-ben említ Cicero egy bizonyos indiait, Callanust, aki elégeti magát. Itt a műveletlenség és barbárság kimondatlanul szembeállítódik az önkéntes tűzhalál vállalásával (noha barbár, mégis); a *barbár* tehát nem jelent feltétlenül negatívumot, sőt, a nagyobb tűrőképesség kapcsolódik hozzá, szemben a rómaiakkal, akik sokkal csekélyebb fájdalmat sem tudnak elviselni.

Callinus Indus, indoctus ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua voluntate vivus combustus est; nos, si pes condoluit, si dens [sed fac totum dolere corpus], ferre non possumus.

(*Tusculanae disputationes* 2, 22)

Az e szokásokra való utalások valós tényeken alapulnak, ami azt jelzi, hogy India a toposzszerűségből és a meséssé való stilizálásból valóságossá változott. Ezt tanúsítja Cicero következő mondata is:

An quicquam tam puerile dici potest (ut eundem locum diutius urgeam) quam si ea genera beluarum, quae in rubro mari Indiave gignantur, nulla esse dicamus?

(*De natura deorum* 1, 97)

Tehát igenis léteznek azok az állatok, amelyek a Vörös-tengerben avagy Indiában születnek. E megállapítás mögött úgy tűnik, nem csupán írott forrásokra támaszkodó tudás rejlik, hanem a rómaiak valós tapasztalatai is meg-alapozzák.

Livius történeti munkájának 9. könyvében a római történelem párhuzamos korszakához jutva szól Nagy Sándorról. Itt több helyen is említi az indiaiakat. A nagy hódítóval szemben is megfogalmazódik a rómaiak elsőbbsége: Itáliában nem lett volna legyőzhetetlen; egészen más tapasztalatokat gyűjtött volna a rómaiakkal szemben, mint Indiában, amelyen részeg sereggel vonult át (tehát még így is megőrizte verhetetlenségét):

*Longe alius Italiae quam Indiae, per quam tumulto agmine
comisabundus incessit, visus illi habitus esset, saltus Apuliae
ac montes Lucanos cernenti et vestigia recentia domesticae
cladis, ubi avunculus eius nuper, Epiri rex Alexander consump-
tus est.*

(Livius 9, 17, 17)

Más helyen burkoltan ő is, akárcsak Vergilius, az indiaiak *inbelli* voltára utal:

*... Persas, Indos aliasque si adiunxisset gentes, impedimentum
maius quam auxilium traheret.*

(Livius 9, 19, 5)

Ugyanezen fejezet további részében a harciatlanság egyenesen a nőies el-
puhultsággal kerül párhuzamba:

*Ne ille saepe ... Persas et Indos et inbellem Asiam quaesisset
et cum feminis sibi bellum fuisse dixisset...*

(Livius 9, 19, 10)

Cicero minden értékítéletet mellőzve a népek különböző voltára utal:

*... quas quidem percurrere oratione facile est, quid inter Indos
et Persas, Aethiopas et Syros differat corporibus, animis, ut
incredibilis varietas dissimilitudoque sit.*

(*De divinatione* 2, 96)

Az Augustus-kori költőknél többször is felbukkan India képe, Augustus, illetve Róma hatalmának hangsúlyozására: uralmát a világ végső határáig kiterjesztette, sőt, Vergiliusnál még ezt felülmúlóan is. India ilyen szövegösszefüggésben való emlegetését nem csupán az indokolja, hogy a földrajzi ismeretek gyarapodásával kitágult a világ, hanem – ahogyan már utaltunk rá – a Nagy Sándorral való egybevetetőség is; s a szövegek olyan képet sugallnak, hogy Augustus a világ addig ismert legnagyobb hódítóját is felülmúlja. Az *Aeneis* 8, 704–706-ot már idéztük: az Apollo védelme alatt Actiumnál harcoló Octavianus az isten segítségével megfutamtítja a barbár népeket.

Horatius a *Carmen saeculare*-ban a római világalom gondolatát fogalmazza meg:

*iam mari terraque manus potentis
Medus Albanasque timet securis,
iam Scythiae responsa petunt superbi
nuper et Indi.*

(Horatius: *Carmen saeculare* 53–56)

akárcsak ódáiban:

*te Cantaber non ante domabilis
non Medusque et Indus, te profugus Scythes
miratur, o tutela praesens
Italiae dominaeque Roma.*

(*Carmina* 4, 14, 41–44)

*ille, seu Parthos Latio imminentis
egerit iusto domitos triumpho
sive subiectos Orientis orae
Seras et Indos.*

(*Carmina* 1, 12, 53–56)

Propertiusnál szintén megjelenik ez a gondolat:

India quin, Auguste, tuo dat colla triumpho...

(Propertius 2, 10, 15)

Vergilius a béke fogalmával kapcsolja egybe a kozmikus hatalom gondolatát:

*hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, divi genus, aurea condet
saecula qui rursus Latio regnata per arva
Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
proferet imperium (iacet extra sidera tellus,
extra anni solisque vias, ubi caelifer Atlas
axem umero torquet stellis ardentibus aptam).*

(*Aeneis* 6, 791–797)

6. India bekerül a mitológiába

A világ határainak tágulása a mítoszokban is érzékelhető módon megjelenik: a hellenisztikus kortól kezdve Dionüszosz–Bacchus útjai során immár Indiáig is eljut, sőt, India meghódítójaként szerepel:

*Talis erat domita Bacchus Gangetida terra:
Tu gravis alitibus, tigribus ille fuit.*

(Ovidius: *Amores* 1, 2, 47–48)

*te memorant, Gange totoque Oriente subacto,
primitias magno seposuisse Iovi ...*

(Ovidius: *Faști* 3, 729–730)

*...Oriens tibi victus adusque
decolor extremo qua cingitur India Gange.*

(Ovidius: *Metamorphoses* 1, 20–21)

A sort folytathatnánk még az *Ars amatoriával* (1, 190–191), a *Metamorphoses* más helyével (4, 605–606), a *Fastival* (3, 465–466), az *Epistulae ex Pontóval* (4, 8, 61) – Ovidiusnál mindenütt a Bacchus által leigázott India jelenik meg.

Augustus korára már annyira természetes Bacchus (Liber) és India összekapcsolása, hogy még Hyginus mitográfiai kézikönyvében is így szerepel, nem csupán a róla szóló mítosz elbeszélésében, hanem más, valamilyen módon vele is kapcsolatos mítoszokban. A hódító Bacchus jelenik meg a 131. fabulában:

Liber cum in Indiam exercitum duceret, Nyso nutricio suo, dum ipse inde rediret, regni Thebani potestatem tradidit; sed posteaquam inde reversus est Liber, Nysus regno cedere noluit.

A 133. fabula aitiologikus elbeszélés a Kos csillagkép keletkezéséről:

Liber in India cum aquam quaereret nec invenisset, subito ex harena aries dicitur exisse, quo duce Liber cum aquam invenisset, petit ab Iove ut eum in astrorum numerum referret, qui adhuc hodie aequinoctialis aries dicitur.

A 191. fabulában az indiai Liber által vezetett hadjárat során eltűnt Silenusról számol be Hyginus, a 275-ben Liber Indiában használatos nevét (Hammon) adja meg.

Hogy mennyire jelentőssé válik India a mítoszban, bizonyítja a késő-császárkori szerző, Nonnosz *Dionüszia* című műve is, melyben a szerző részletesen ír Dionüszosz indiai hadjáratáról.

Teljesen nyilvánvaló, hogy Dionüszosz–Bacchus–Liber indiai hadjárata Nagy Sándor nyomán vált ennyire hangsúlyozottá. Az alexandroszi örökséget hangsúlyozandó s saját uralmuk glorifikálását alátámasztandó a Ptolemaioszok és Szeleukidák uralkodókultuszában Dionüszosz az érméken és a művészeti alkotásokban is megjelenik, a fényhozó isten, napisten vonásait is magán viselve, illetve elefántok vontatta kocsin is ábrázolják (MATZ 1952; MATZ 1963; TURCAN 1966). Rómában Augustus idejében szintén megjelenik egy ezt az utóbbi motívumot átvevő érmetípus, az elefántok vontatta kocsi, de Augustusszal – ez az ikonográfia nyelvén ugyanazt fejezi ki, amit a költők mondtak: India Nagy Sándor és Bacchus nyomán történő leigázását, tehát a világ fölötti uralmat. A keleti részek felé vezető út kiépítése s ennek érmén való megjelenése ugyanezt a gondolatot fejezi ki.² (Bacchus nyilván azért nem szerepel ezen az érmetípuson, mert az ő alakját az Antonius elleni propagandában negatív értelemben használta Octavianus.) Ez az összefüggés is adalék ahhoz, hogy Augustus a maga politikai-ikonográfiai-irodalmi propagandájában a hellenisztikus uralkodókultusz eszköztárából is sokat vett át.

A mitológiai földrajzi határok tágulása nem csak Hyginusnál, hanem a költőknél is tetten érhető: Ovidius Phaeton (*Metamorphoses* 2, 248–249), Perseus (*Metamorphoses* 5, 46–55), Procne és Philomela (*Metamorphoses* 6, 635–643), Ceres (*Fasti* 4, 569–570), Midas (*Metamorphoses* 11, 165–168) és a calydoni vadászat (*Metamorphoses* 6, 286–289) történetébe építi be Indiát mint távoli (esetleg égtájt is jelző) földrajzi helyet, vagy mint gyöngyben és drágakőben gazdag vidéket. Cicerónál Herculesszel kapcsolatban fordul elő India megemlézése (Hercules itteni elnevezése, *De natura deorum* 1, 97), Hyginus *astronomus*nál Theseus kapcsán (Theseust a sötétben is világító indiai gyöngyök segítik ki a labirintusból: *De astronomia* 2, 5).

*

² Kr. e. 17–16-ból való denariuson *Spqr imp Caesaris / Quod viae mu sunt* – elefántbiga viadukton (SUTHERLAND 1951, 38, 54).

Mint láthattuk, India képe és ezen motívum felhasználása a római irodalomban változatos képet mutat. Ahogyan közeledünk az Augustus-korhoz, a *vulgatában* szereplő mesés elemek háttérbe szorulnak, egyre inkább értéket kifejező fogalommá válik az Indiára való hivatkozás: lakói a rómaiakkal szembeállítva elpuhultak, kevésbé harciasak (Livius, Horatius), e vonásukat tekintve tehát mindenképpen barbárok. A gazdagságra (olyan hívószavakkal, mint az elefántcsont vagy az igazgyöngy) való utalások kapcsán csupán *ex-teri* voltak válik hangsúlyossá; Kr. e. 27 után viszont dominánssá lesz az Indiára való hivatkozással is hangsúlyozott világuralom-motívum, melyet a Bacchus-mítoszból átvett elemek is erősítenek (Horatius, Vergilius, Ovidius).

IRODALOM

- MATZ 1952 = Matz, F.: Der Gott auf dem Elefantenwagen. *Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse* 10 (1952), 719–763.
- MATZ 1963 = Matz, F.: *Archäologische Untersuchungen zum Dionysoskult in hellenistischer und römischer Zeit*. Mainz 1963.
- SUTHERLAND 1951 = Sutherland, C. H. V.: *Coinage in Roman Imperial Policy*. London 1951.
- TURCAN 1966 = Turcan, R.: *Les sarcophages romains à représentations dionysiaques. Essai de chronologie et d'histoire religieuse*. Paris 1966.